

PALEO- AKTUEEL

3

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1992, Biologisch-Archaeologisch Instituut, RUG

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG

Foto omslag: Wijncaldum (foto D.M. Visser, Fries Museum)

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden
overgenomen mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn
voorzien

Inlichtingen: BAI, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-0298-4

PALEO-AKTUEEL

3

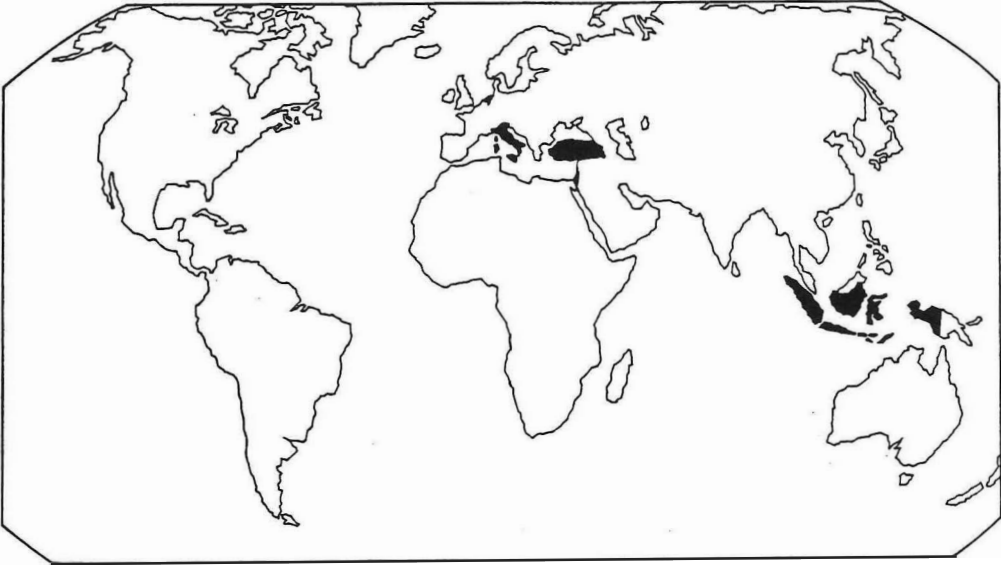
redactie

Mette Bierma
Jurjen M. Bos

Biologisch-Archaeologisch Instituut

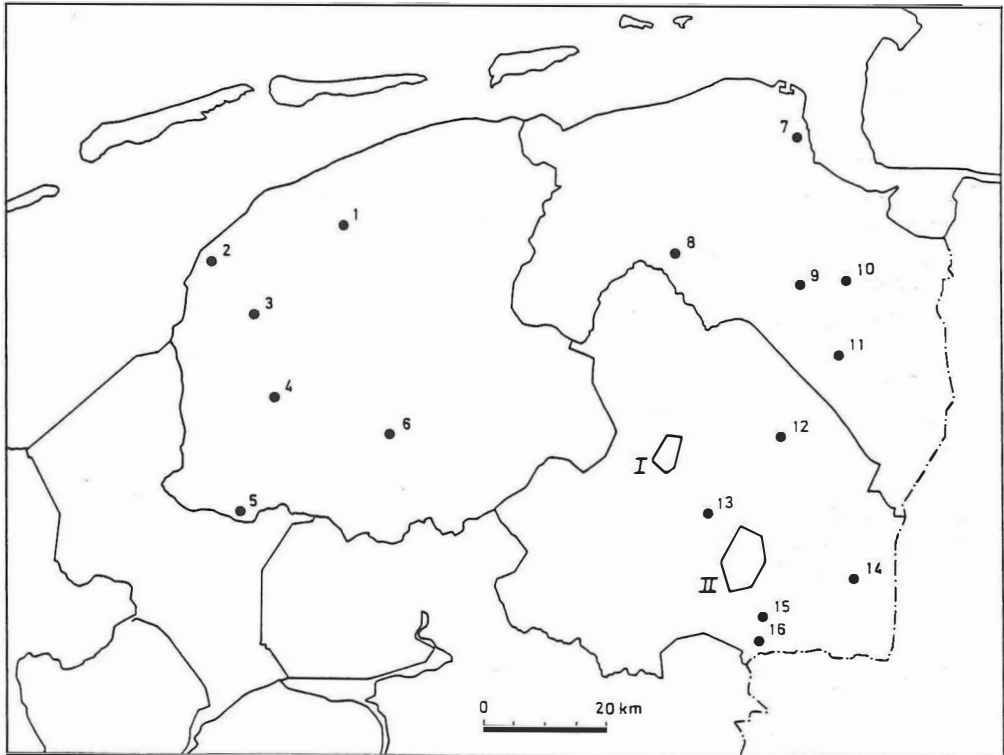
Groningen, 1992

In deze aflevering: Indonesië, Israël, Italië, Nederland, Turkije.

In deze aflevering uit Noord-Nederland:

1. Britsum; 2. Wijnaldum; 3. Tritsum; 4. IJlst; 5. Oudemirdum; 6. Oudehaske; 7. Bierum;
8. Groningen; 9. Zuidbroek; 10. Scheemda; 11. Nieuwe Pekela; 12. Bronneger; 13. Orvelte;
14. Nieuw-Dordrecht; 15. Dalen; 16. Coevorden; I. Laaghalen/De Haar; II. Mars- en
Westerstroom.

INHOUD

Voorwoord

G.-J. BARTSTRA	
Het BAI op Sumatra: een kort bezoek en geen <i>Homo erectus</i>	9
J. MOLEMA ET AL.	
Mammoetvondsten uit Orvelte, gemeente Westerbork (Dr.)	14
J. SCHELVIS	
Mijten en mammoeten	26
D. STAPERT	
Een bladspitsfragment van de Aardjesberg (Hilversum, N.H.): bewoning tijdens het midden-pleniglaciaal?	29
D. STAPERT	
Een <i>biface partiel</i> in de collectie Vermaning van het Drents Museum	33
Y. DIJKSTRA, M. NIEKUS & D. STAPERT	
Het onderzoek van de Ahrensburg-vindplaats te Oudehaske (Fr.) in 1991	37
O.H. HARSEMA	
Het eerste broodje vlees: gedachten over de oorsprong van de agrarische bestaanswijze	44
H. BUITENHUIS	
Archeozoologisch onderzoek bij de zee van Marmara, Turkije	50
W.A. CASPARIE, J.G. STREEFKERK & R.J. ZANDSTRA	
De neolithische veenweg van Nieuw-Dordrecht (Dr.). Een archeologisch monument op de helling	55
J.N. LANTING	
Aanvullende ¹⁴ C-dateringen	61
J. JELSMA	
Een archeologische inventarisatie in Drenthe	64
Y. DIJKSTRA	
Een archeologische inventarisatie in ruilverkaveling Laaghalen en EOT De Haar (Dr.)	69
P.B. KOOI	
Bierum (Gr.), Driestromenland	73

C.M. HAVERKORT & J.M. PASVEER Geautomatiseerde opslag en bewerking van gegevens met betrekking tot menselijk skeletmateriaal	78
A.T. CLASON & L. VAN ES De oeros - <i>Bos primigenius</i> - van Britsum (Fr.)	81
E. TAAYKE & E. KNOL Het vroeg-middeleeuwse aardewerk van Tritsum, gem. Franekeradeel (Fr.)	84
J.C. BESTEMAN, J.M. BOS & H.A. HEIDINGA Wijnaldum en Friesland in de vroege middeleeuwen: een opgraving in socio-politiek perspectief	89
J.C. BESTEMAN, J.M. BOS & H.A. HEIDINGA De organisatie van de terpopgraving bij Wijnaldum (Fr.)	93
T. LOOIJENGA & J. ZIJLSTRA Een gouden hanger met runeninscriptie uit Wijnaldum (Fr.)	97
S. BOTTEMA De lijkwade van Turijn. Het palynologisch onderzoek	101
A. VERHOEVEN Productie van kogelpotten in Friesland	105
W. PRUMMEL Resten van dieren van het 'Ol Kerkhof' te Scheemda (Gr.)	109
A. MENNENS-VAN ZEIST Groningen als handelscentrum in de latere middeleeuwen	112
G.L.G.A. KORTEKAAS, A. MENNENS-VAN ZEIST, B. HAVINGA, K. HELFRICH, R. KONING & M. STAAL Graven aan de rand van Groningen (Gr.)	118
V.T. VAN VILSTEREN De 14e-eeuwse schatvondst van Coevorden (Dr.)	123
J.T. ZEILER & D.C. BRINKHUIZEN Faunaresten uit een turfschip	127
D.C. BRINKHUIZEN Ansjoavis voor Batavia	132
A.F.L. VAN HOLK Het gebruik van de ruimte aan boord van een binnenschip	136
S. BOTTEMA De bedreiging van wilde stamvormen door van hen afgeleide huisdieren	140

VOORWOORD

Deze derde aflevering van *Paleo-aktueel* geeft een eerste indruk van enige van de onderzoeksactiviteiten van het Biologisch-Archaeologisch Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen in 1991. De auteurs zijn tenzij anders vermeld verbonden aan het BAI.

De Engelse samenvattingen werden verbeterd door A.C. Bardet.

Paleo-aktueel 1 is inmiddels uitverkocht; aflevering 2 is nog te bestellen op het op het schutblad vermelde adres.

De redactie

DE 14e-EEUWSE SCHATVONDST VAN COEVORDEN (DR.)

V.T. van Vilsteren¹

Inleiding

Vlak ten zuiden van de stad Coevorden werd in 1991 gewerkt aan de voorbereidingen van het uitbreidingsplan 'De Heege'. In de loop van juni kwamen meldingen over middeleeuwse vondsten. Onafhankelijk van elkaar hadden Jan Tillema uit Zeerijp (Gr.) en Peter Frikken uit Nieuw-Weerdinge (Dr.) met de metaaldetector zilveren munten en ijzerwerk gevonden.

Een eerste inspectie van de vindplaats bracht geen enkele duidelijkheid over hoe de vondsten geïnterpreteerd moesten worden. Uit een handmatig gegraven profiel bleek dat de bodem ter plaatse zeer ijzerrijk is. De bodemkaart geeft beekedgronden aan, hetgeen gezien de ligging in het dal van het voormalige Schoonebeekediep geen verbazing wekt. De vondsten lagen verspreid over het terrein, maximaal zo'n 75 m uit elkaar. Aardewerk ontbrak te enen male. Een nederzettingsplek moest ook al vanwege de lage ligging uitgesloten worden geacht.

Voor al het feit dat zich onder de ijzer-vondsten veel militaire attributen bevinden (voetboeien, wapens, paardetuig, stijgbeugel, etc.) wekte aanvankelijk de hoop dat nu eindelijk het lang gezochte slagveld van de slag bij Ane uit 1227 gelocaliseerd zou kunnen worden. Toen werd het leger van de bisschop van Utrecht in een moeras bij Coevorden door de Drentse boeren in de pan gehakt. De eerste determinatie van de munten wees uit dat ook deze mogelijkheid uitgesloten moest worden. De dateringen kwamen op een eeuw later uit.

Opgaving

Teneinde klaarheid te brengen in de hele

zaak werd besloten om het onderzoek door middel van een opgraving iets groter aan te pakken. Deze opgraving vond plaats op 20 augustus en stond onder leiding van P.B. Kooi (BAI) en bovengetekende. Assistentie werd verleend door de beide ontdekkers en door mevr. C. Breimer-Loopstra uit Dalen.

Er werden twee lange sleuven getrokken op plaatsen waarvan verwacht mocht worden dat ondanks de voorbereidende bouwwerkzaamheden de stratigrafie nog niet verstoord zou zijn. Vooral de tweede sleuf, waarin wederom zilveren munten en ijzeren voorwerpen (maar geen aardewerk) gevonden werden, was verhelderend voor de interpretatie.

De ondergrond ter plaatse bestaat uit grofzandige, grindrijke afzettingen. Daarop lag een laag humeus, zandig materiaal, afgedekt door een dun laagje grofzandig materiaal en tenslotte een bouwvoor. De bovenste grofzandige laag verdween daar waar het terrein opliep. De vondsten bevonden zich in en juist onder en boven deze laag. Het heeft er alle schijn van dat in een (sub)recent verleden (17e/18e eeuw?) bij het graven van een sloot de grofzandige vaste ondergrond aangesneden werd. Het uitgegraven materiaal moet vervolgens over de belendende percelen uitgespreid zijn. Daar waar het terrein opliep, werd de vaste ondergrond niet meer gehaald, hetgeen het uitwiggen van de bovenste zandlaag verklaart.

De vondsten

Onder het vondstmateriaal valt vooral het grote aantal hoefijzers op (fig. 1). Afgezien van enkele (vermoedelijke) halfabrikaten werden er ca. 50 gevonden, zowel gebruikte als ongebruikte. Daarbij zijn verschil-

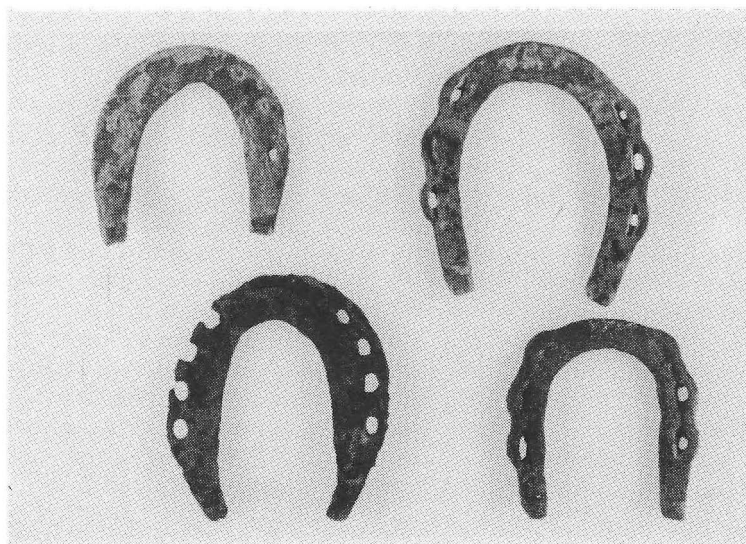

Fig. 1. Hoefijzers van type A (rechts) en type B (links) (foto G. Oosterveen, Provinciale Foto-dienst Drenthe).

lende typen te onderscheiden: vrij smalle met een golvende buitenrand (type A) en iets bredere met een strakke buitenomtrek (type B). Beide typen komen met zowel 6 als 8 nagelgaten voor.²

Ook een groot aantal hoefnagels behoort tot de vondsten. Verder kunnen genoemd worden een stijgbeugel, een bit, gespen van paardetuig en fragmenten van sporen. Onder de wapens bevinden zich een dolk, enkele lanspunten en pijlpunten. Bij de messen is van één het heft nog bewaard gebleven. Het is gemaakt van buxushout

(determinatie W.A. Casparie, BAI). Onder de overige ijzeren voorwerpen zijn een set voetboeien (fig. 2), een lepelboor en enkele bootshaken. Minstens twee ijzerebaren en een ijzerslak duiden op ijzerbewerking. Sommige van de ijzervondsten zijn zeer goed bewaard gebleven. Andere hebben een dikke roestkorst om zich heen, zodat nog niets te zeggen valt over wat het is.

Non-ferro-metalen zijn afgezien van de munten spaarzaam vertegenwoordigd. Een koperen ketel met ijzeren hengel is de opvallendste vondst.

In totaal zijn 61 munten gevonden, alle van zilver. De verdeling over de diverse muntplaatsen is aangegeven in tabel 2 (determinatie A. Pol, Koninklijk Penningkabinet).

Tabel 1. Hoefijzers uit Coevorden.

Aantal nagelgaten	Type A	Type B	Indet.
Zes	27	3	
Acht	4	5	
Totaal	31	8	11

Interpretatie

Zonder voorkennis van de opgravings-situatie concludeerde A. Pol uit de samenstelling van de munten dat ze, hoewel verspreid gevonden, oorspronkelijk toch bij

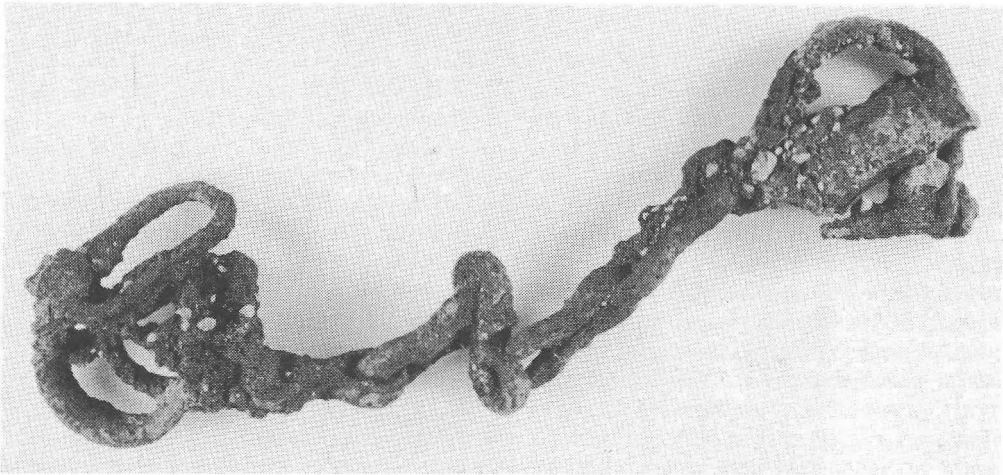

Fig. 2. De voetboeien (foto G. Oosterveen, Provinciale Fotodienst Drenthe).

elkaar moeten hebben gehoord en één schatvondst vormen. Het tijdstip van verberging moet op ca. 1325-1330 worden gesteld. De verspreiding van de munten en van de ijzere voorwerpen dekten elkaar volledig. Dit gegeven leidt in samenhang met de interpretatie van de bodemopbouw tot de reconstructie dat een hoeveelheid ijzerwerk en een aantal munten bij elkaar in een kuil begraven zijn. Later is bij de aanleg van een sloot de kuil aangesneden, de inhoud op de kant gegooid en over het belendende perceel uitgespreid.

De aard van de voorwerpen maakt duidelijk dat het niet om afval gaat. De ijzerobjecten waren op het moment van begraving, zo niet als voorwerp, dan toch als grondstof nog goed bruikbaar en hadden dus net als de munten waarde. De aanwezigheid van halffabrikaten, ijzerbaren en ijzerslak zouden erop kunnen duiden dat de voormalige bezitter een smid was.

Het opzettelijk begraven van waardevol materiaal met name in een vochtig milieu (veen en beekdalen) is een verschijnsel dat uit de prehistorie en ook nog uit de Romeinse tijd goed bekend is. De verklaring daarvoor luidt dat het offers zijn, bedoeld om de hulp te verkrijgen van of dank te brengen aan bovennatuurlijke machten (van der Sanden, 1990). Dergelijke offers

werden door de katholieke kerk verboden. Er zijn echter aanwijzingen dat dit soort (heidense) praktijken ook na de invoering van het christendom nog eeuwenlang werden uitgeoefend (Merrifield, 1987). De schatvondst van Coevorden kan in dit perspectief dan ook als een offer worden beschouwd.

Tabel 2. Verdeling van de munten uit Coevorden naar herkomst.

Muntplaats	Periode	Aantal
Utrecht?	12e eeuw	1
Deventer	1198-1212	1
London	1216-1272	1
? (Noordduitsl.)	13e eeuw	1
Soest	1238-1261	1
Soest	1275-1297	11
Dortmund	1273-1291	1
Dortmund	1310-1330	2
Lippstadt	1275-1344	3
Iserlohn	1277-1308	10
Osnabrück	1270-1297	6
Osnabrück	1297-1308	10
Münster	1275-1301	4
Münster	1310-1357	9
Totaal		61

Summary

In a stream valley near the town of Coevorden a hoard was discovered consisting of 61 silver coins and a large number of iron objects. Many of the iron finds are associated with military equipment: arrow- and spearheads, a dagger, knives, foot-shackles, a stirrup, spurs, horseshoes, etc. Other items include ingots, an auger bit and gaffs. The coins indicate that the hoard was deposited around 1325-1330. The find is interpreted as a votive offering, linking up with a similar practice in the pre-Christian era.

Noten

1. Drents Museum, Assen.
2. Volgens de typologie van Janssen (1983) zouden hoefijzers met 8 nagelgaten niet in dit 14e-eeuwse complex kunnen voorkomen. Dit type zou pas in de loop van de 15e/16e eeuw

Literatuur

- Janssen, H.L., 1983. Metaal. In: H.L. Janssen (red.), *Van Bos tot Stad. 's Hertogenbosch*, pp. 249-270.
- Merrifield, R., 1987. *The archaeology of ritual and magic*. London.
- Sanden, W.A.B. van der, 1990. *Mens en moeras; veenlijken in Nederland van de bronstijd tot en met de Romeinse tijd*. Assen.